

ЕКСПЕРТИЗА ЦІННОСТІ ДОКУМЕНТНИХ ПАМ'ЯТОК У ХАРКІВСЬКІЙ ДЕРЖАВНІЙ НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ імені В. Г. КОРОЛЕНКА

Експертиза цінності документних пам'яток різних видів і груп є важливим напрямком діяльності Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка (ХДНБ) з 1960-х років і дотепер, що регулюється на державному, міжвідомчому, відомчому рівнях, управлінською та технологічною документацією бібліотеки.

Експертиза (в англійській мові науковій літературі – appraisal, appraising) визначається як особливий різновид наукової (науково-дослідної та науково-організаційної) та адміністративно-службової діяльності з метою дослідження і з'ясування якого-небудь питання, що потребує спеціальних знань, з наданням у встановлений термін мотивованого, належним чином оформленого та затвердженого висновку. Ініціатором та організатором експертизи загалом, а також використання її результатів не обмежуються сферою наукової комунікації. Отримані експертами результати використовують працівники різних установ і організацій, співробітники судових органів, державних служб.

У фонді документних пам'яток
ХДНБ

Експертиза цінності документних пам'яток – різновид експертизи цінності документів та експертизи культурних цінностей, це – експертиза цінності одиничних документів або комплексів документів, що попередньо – у категоричній / гіпотетичній формі – вже визначені як культурні цінності, пам'ятки культури. У діяльності бібліотек необхідність проведення експертизи цінності документів виникає на етапах

- комплектування фондів, поточного та ретроспективного: пошуку, виявлення та оцінки джерел комплектування, розгляду пропозицій, визначення оціночної вартості при закупівлі документів; ознайомлення з інформацією інтернет-аукціонів, де репрезентовано документні пам'ятки;
- визначення балансової вартості при надходженні документів; віднесення документів до унікальних, особливо цінних – до документних пам'яток – та їх введення до складу відповідних фондів, зібрань, колекцій;

- вирішення питань щодо вилучення документів із бібліотечних фондів з різних причин;
- створення та упорядкування фондів, зібрань та колекцій; перевірки щодо належності документної пам'ятки до того чи іншого зібрання, колекції, архівного комплексу;
- роботи з обліку, описування фондів документів, перевірки відповідності ознак фондів документів обліковим документам;
- роботи з реінвентаризації, рекаталогізації з причин переоцінки, в зв'язку з необхідністю встановлення нової балансової вартості фондів документів, що деформовані, пошкоджені, частково втрачені тощо;
- роботи з реставрації та консервації пам'яток, зокрема при відправленні фондів документів у незадовільному фізичному стані до провідних центрів реставрації і консервації (експертиза з встановленням страхової вартості);
- евакуації або передислокації документів та документних комплексів з різних причин;
- віднесення фондів документів окремих видів і груп до Національного архівного фонду, до унікальних документів Національного архівного фонду;
- відбору унікальних та особливо цінних документів для фіксації відомостей про них у Державному реєстрі національного культурного надбання;
- відбору унікальних та особливо цінних документів на традиційних носіях з метою створення мікрокопій страхового фонду та експлуатаційних мікрокопій; перевірки повноти й ідентичності цих мікрокопій, міри їх розбіжностей з параметрами оригіналів;
- відбору унікальних та особливо цінних документів для створення їх повнотекстових електронних копій різного призначення; формування та функціонування електронних колекцій, інтернет-експозицій документних пам'яток.
- відбору електронних документів особливої наукової, історико-культурної цінності для створення автентичних копій на паперових носіях з метою довготривалого зберігання;
- виконання замовлень судових органів, державних служб, установ та організацій;

- виконання замовлень власників колекцій та окремих документів, фізичних та юридичних осіб (ця експертна робота належить до платних послуг);
- наукової та культурно-освітньої діяльності бібліотеки, зокрема планування науково-дослідної роботи з розкриття фондів; організації виїзних експозицій документних пам'яток (експертиза з встановленням страхової вартості).

Документна пам'ятка – документ або комплекс документів (документне зібрання, колекція, група), що за сукупністю всіх ознак / за кількома ознаками / за однією – змістовою чи формальною – ознакою становить особливу наукову, історико-культурну цінність і є визнаним як культурна цінність, пам'ятка культури, що належить до архівних, книжкових або інших пам'яток документної природи або з документною складовою і підлягає збереженню згідно з міжнародним та державним законодавством.

Заходи з експертизи документних пам'яток організуються та проводяться у ХДНБ згідно із законодавством з наукової, науково-технічної та професійної оціночної діяльності, охорони культурної спадщини, з архівної, бібліотечної та музейної справи в Україні; *Порядком проведення державної експертизи культурних цінностей*, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 26.08.2003 р. № 1343; у відповідності до постанови Кабінету Міністрів України від 8.08.2007 р. № 1004 *Про проведення експертизи цінності документів*, наказу Міністерства культури України від 31.03.2017 р. № 267 *Про затвердження Переліку державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей* та ін. Затверджено персональний склад працівників ХДНБ, які безпосередньо проводять державну експертизу культурних цінностей, *Положення про експертно-оцінну комісію з комплектування фонду документних пам'яток ХДНБ* та її склад; інструкцію з проведення експертизи цінності документів у ХДНБ тощо. Використовуються методики спеціальних історичних та філологічних дисциплін, універсальна методика визначення прогностичної вартості культурних цінностей, розроблена Державним гемологічним центром України при Міністерстві фінансів України і рекомендована Міністерством культури та інформаційної політики України, а також затверджені на міжвідомчому рівні методика віднесення документів Національного архівного фонду до унікальних та методика грошової оцінки документів Національного архівного фонду.

Основні завдання роботи спрямовані на аксіологічне розкриття пам'яткового документа або документного комплексу – об'єкта експертизи, встановлення його соціальної, наукової, історико-культурної цінності та оціночної вартості, визначення його місця у системі культурних цінностей, належності до пам'яток культури світового, національного, регіонального або місцевого значення, до національної та світової культурної спадщини. Це – заходи з державної експертизи культурних цінностей (за замовленнями судових органів, державних служб, установ та організацій, фізичних осіб; профільними об'єктами експертизи для ХДНБ як уповноваженої експертної установи є друки всіх видів та рукописні книги) і заходи з наукової експертизи без статусу державної, а саме: експертиза документів особового походження, з приватних колекцій (зокрема тих документів, що пропонуються бібліотеці), документів із фондів основного зберігання ХДНБ (з метою відбору до фонду документних пам'яток), з колекцій вказаного фонду (повторні та додаткові експертизи з різних причин, див. вище) та ін. Висновки ціннісної експертизи мають вирішальне значення для відбору документних пам'яток до Державного реєстру національного культурного надбання.

Експертні дослідження – переважно історико-книгознавчі, документознавчі, архівознавчі, палеографічні, філігранологічні, текстологічні – нині проводяться у науково-дослідному відділі документознавства, колекцій рідкісних видань і рукописів ХДНБ, де формуються й висновки експертизи як офіційні наукові документи, з установленими реквізитами.

Здійснюється також експертний аналіз інформації, що містить переліки вилучених або конфіскованих культурних цінностей з метою відбору документних пам'яток до фондів ХДНБ (указані переліки надаються Експертно-фондовою радою з питань безоплатної передачі вилучених або конфіскованих культурних цінностей, обернених відповідно до закону в дохід держави, Міністерство культури та інформаційної політики України). Експертно-оцінна комісія з комплектування фонду документних пам'яток ХДНБ, яка є дорадчим органом при секції вченої ради з питань формування фондів, розглядає заяви власників документів, що пропонуються бібліотеці, і результати ціннісної експертизи, що проведено у ХДНБ, ухвалює рішення щодо доцільності їх придбання бібліотекою, дає грошову оцінку цих документів, укладає відповідні акти та протоколи засідань.

Серед атрибутованих експертами ХДНБ пам'яток, котрі надійшли до фондів бібліотеки, – пергаменна *Службна мінея* 1390-х рр., західноєвропейські

та кириличні першодруки, зокрема нюрнберзька *Біблія* 1475 р., заблудівське *Евангеліє* 1569 р., надруковане Іваном Федоровичем та Петром Мстиславцем, *Псалтир і Новий Завіт* 1580 р. – перше острозьке видання Івана Федоровича.

За результатами експертних досліджень фондів ХДНБ було атрибутовано грамоти латиною та польською мовою XV–XVII ст., ілюміновані українські рукописи – списки *Євангелія* та *Апостола* XVI–XVII ст., козацькі літописи у списках XVII–XIX ст., зокрема *Острозький літописець* у найдавнішій редакції в складі літописного збірника 1620-х рр.; книги з бібліотеки Харківського колегіуму, з родинної бібліотеки Квіток (XVIII ст.), а також фрагменти інкунабул та палеотипів, виявлені в оправах іноземних видань XVI ст.

Об'єктами експертиз були також пам'ятки з приватних зібрань України, серед яких – львівський *Апостол* 1574 р. друкаря Івана Федоровича (експертиза 2010 р.), *Євангеліє* (Львів, 1636, друкар Михайло Сльозка), *Триодь пісна* (Київ, 1640, друкарня Лаври), *Требник*, укладений і з передмовою Петра Могили (Київ, 1646, друкарня Лаври), *Триодь пісна* (Львів, 1664, друкар Михайло Сльозка), *Октоїх* (Львів, 1700, друкар Василь Ставницький), примірники багатьох інших рідкісних та цінних видань.

Здійснювалася почеркознавча експертиза фондів документів та пам'яток з приватних зібрань, за результатами якої встановлено автографічність рукописів та інскриптів Мелетія Смотрицького, Стефана Яворського, Тараса Шевченка, Івана Нечуя-Левицького, Василя Каразіна, Григорія Данилевського, академіків Василя Данилевського та Миколи Сумцова, багатьох інших діячів української культури та вчених. Проводилися атрибуція екслібрисів та іншої малої книжкової графіки, експертизи фотодокументів за методикою фотопортретної ідентифікації (фотопортрети академіків О. І. Білецького, В. П. Бузескула та інших).

Слід відзначити експертизи кириличних стародруків, інших пам'яток друку та писемності, заявниками яких були Міністерство культури та інформаційної політики України, Міністерство іноземних справ України, Служба безпеки України, Державна митна служба України, Національна поліція України, органи судової влади, бібліотеки і музеї України.

Джерела

1. Дубровіна, Л. А., Калініна-Симончук Ю. С. Наукова атрибуція, опис та експертиза цінності рукописної та книжкової спадщини у законодавстві України та практичній діяльності наукових бібліотек // Наукова атрибуція творів мистецтва, експертиза та оцінка культурних цінностей : матеріали наук.-практ. конф., м. Київ, 24–25 жовт. 2019 р. Київ, 2019. С. 26–31.
2. Індутний В. В. Оцінка культурних цінностей : підручник. Київ : КНТЕУ, 2016. 880 с.
3. Калашникова О. Л. Ідентифікація та вартісна оцінка культурних цінностей : навч. посіб. Київ : Вища шк., 2006. 287 с.
4. Калініна-Симончук Ю. С. Експертиза цінності рукописної та книжкової спадщини в законодавстві України: сучасний стан та перспективи розвитку // Рукописна та книжкова спадщина України : археогр. дослідж. унік. арх. та бібл. фондів. Київ, 2019. Вип. 24 С. 268–280.
5. Ковальчук Г. І. Експертиза книг: уніфіковані підходи та дискусійні питання // Короленківські читання 2019. «Бібліотеки, архіви, музеї: конвергентна цифрова комунікація, крос-медійність, клієнтоорієнтованість» : матеріали та тези доповідей і повідомлень XXII Всеукр. (з міжнар. участю) наук.-практ. конф. Харків, 24–25 жовт. 2019 р. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка, Харків. держ. акад. культури, Харків. обл. від-ня (філія) ВГО Укр. бібл. асоц. Харків, 2020. С. 227–235.
6. Лосієвський І. Я. Експертиза пам'яткових документних комплексів // Збірник наукових праць / М-во культури та інформ. політики України ; Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. Харків, 2021. Вип. 9. С. 5–25.
7. Лосієвський І. Я. Новознайдені пам'ятки: «внутрішні ресурси» фондів ХДНБ ім. В. Г. Короленка та надходження з приватних зібрань // Короленківські читання 2020. «Бібліотеки, архіви, музеї: історичний досвід та актуальні тенденції розвитку» : матеріали XXIII Всеукр. (з міжнар. участю) дистанційн. наук.-практ. конф., присвяч. 190-річчю від часу заснування ХДНБ ім. В. Г. Короленка, Харків, 22–23 жовт. 2020 р. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка, Харків. держ. акад. культури, Харків. обл. від-ня (філія) ВГО Укр. бібл. асоц. Харків, 2021. С. 179–198.
8. Лосієвський І. Я. Почеркознавча експертиза рукописних пам'яток у науковій бібліотеці : (за матеріалами експерт. досліджень Харків. держ. наук. б-

ки ім. В. Г. Короленка) // Рукописна та книжкова спадщина України : археогр. дослідж. унік. арх. та бібл. фондів. Вип. 28. Київ, 2022. С. 219–254.

9. Приклади експертних висновків [що підготовлено у ХДНБ] // Експертиза цінності документних пам'яток : прогр. та навч.-метод. матеріали до курсу / Харків. держ. акад. культури, Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; авт.-уклад. І. Я. Лосієвський. Харків : САГА, 2013. С. 155–303.

Лосієвський Ігор Якович

Статтю створено 04.03.2023